ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни

«Суб'єкти захисту об'єктів критичної інфраструктури»

(для бакалаврів)

Розглянуто та затверджено
на засіданні кафедри
управління безпекою,
правоохоронної та
антикорупційної діяльності
Протокол №8 від 20.02.2018
Завідувач кафедри
_____Заросило В.О

Київ – 2018

Підготовлено професором кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Володимира Великого ПРАТ «ВНЗ«МАУП», доктором юридичних наук, професором Заросило В.О.

Затверджено на засіданні кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності (Протокол № 8 від 20. 02. 18)

Схвалено Вченою радою навчально-науковий інститут права ім. Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом (Протокол № 2 від 01.03.18 р.)

Заросило В.О. навчальна програма для самостійної роботи студентів «Суб'єкти захист об'єктів критичної інфраструктури» (для бакалаврів). – К.: МАУП, 2018 .

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....4

Тематичний план з дисципліни «Суб'єкти захист об'єктів критичної інфраструктури».....5

Вказівки до виконання контрольної роботи.....10

Вказівки до виконання самостійної роботи.....10

Теми контрольних робіт.....11

Критерії оцінювання знань студентів.....12

Питання для самоконтролю.....16

Список літератури.....18

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

«Суб'єкти захисту об'єктів критичної інфраструктури» – дисципліна, яка спрямована на опанування та розвиток знань у системі запобігання і протидії порушенням нормальної діяльності об'єктів критичної інфраструктури і ознайомлення з основними нормативними актами у сфері забезпечення нормальної діяльності всіх систем життєзабезпечення населення. Дана дисципліна спрямована на формування у студентів знань про суб'єкти забезпечення об'єктів критичної інфраструктури та їх повноваження.

Мета та завдання навчальної дисципліни

***Мета*:** формування у слухачів теоретичних і практичних знань щодо охорони об'єктів критичної інфраструктури та попередження порушень у сфері життєзабезпечення населення. Крім того метою даної дисципліни є формувань поняття об'єктів критичної інфраструктури, їх видів та співвідношення з нормальною життєдіяльністю громадян. Водночас студенти ознайомлюються з видами запобігання і протидії загрозам для об'єктів критичної інфраструктури і розробленню відповідних документів з метою уникнення загроз та їх попередження

Завдання: надати початкові знання щодо сутності об'єктів критичної інфраструктури, чинників та передумов виникнення загроз для таких об'єктів, а також аналізу систем охорони об'єктів критичної інфраструктури. Разом з тим завданням є визначення різних видів об'єктів критичної інфраструктури, особливостей їх діяльності та захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз і напрямів удосконалення діяльності у сфері забезпечення життєдіяльності населення та функціонування державних органів і громадських формувань

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **знати:**

- поняття та сутність об'єктів критичної інфраструктури;
- суб'єкти забезпечення охорони об'єктів критичної інфраструктури та чинники, що обумовлюють охорону об'єктів критичної інфраструктури;
- нормативно-правову базу у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури;
- повноваження державних органів у сфері забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури ;
- види кримінальної, адміністративної та іншої відповідальності за посягання на об'єкти критичної інфраструктури ;
- основи стратегії захисту об'єктів критичної інфраструктури ;
- можливості залучення громадськості до охорони об'єктів критичної інфраструктури.

вміти:

- аналізувати основні причини виникнення загроз для об'єктів критичної інфраструктури ;
- визначати основні труднощі та складнощі, які виникають під час здійснення аналізу загроз для об'єктів критичної інфраструктури в Україні ;
- досліджувати процеси формування систем захисту об'єктів

критичної інфраструктури ;
- аналізувати стан та перспективи запобігання та протидії посягань на об'єкти критичної інфраструктури в Україні;
- аналізувати законодавство та визначати основні напрями у питаннях запобігання і протидії посяганням на об'єкти критичної інфраструктури;
- розробляти окремі плани та інструкції щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури

Тематичний план
дисципліни «Суб'єкти захисту об'єктів критичної інфраструктури»

№	Назва змістового модулю і теми
	Змістовий модуль І Теоретичні проблеми формування положення про об'єкти критичної інфраструктури
1.	Поняття об'єктів критичної інфраструктури
2.	Розвиток законодавства про захист об'єктів критичної інфраструктури
3.	Аналіз загроз для об'єктів критичної інфраструктури
4.	Загальні засади формування системи захисту об'єктів критичної інфраструктури
	Змістовий модуль 2. Система суб'єктів захисту об'єктів критичної інфраструктури
5.	Формування та реалізація державного захисту об'єктів критичної інфраструктури
6.	Запобігання посягань на об'єкти критичної інфраструктури.
7.	Об'єкти критичної інфраструктури у сфері енергетики та суб'єкти їх охорони .
8.	Система об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я і забезпечення їх охорони
9.	Об'єкти критичної інфраструктури у сфері транспорту та суб'єкти, які забезпечують їх охорону
10.	Інформаційні технології та телекомунікації як об'єкти критичної інфраструктури та їх охорона спеціальними суб'єктами
11.	Проблеми охорони об'єктів критичної інфраструктури та напрями їх вирішення
	Разом годин 90

Зміст дисципліни
«Суб'єкти захисту об'єктів критичної інфраструктури»

Тема 1. Поняття об'єктів критичної інфраструктури

Поняття об'єктів критичної інфраструктури. Виділення об'єктів критичної інфраструктури та підстави для такого виділення. Види об'єктів критичної інфраструктури. Виведення з ладу або руйнування об'єктів критичної

інфраструктури. Вплив руйнування об'єктів критичної інфраструктури на національну безпеку і оборону, природне середовище. Формування системи захисту об'єктів критичної інфраструктури

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

Тема 2.Розвиток законодавства про захист об'єктів критичної інфраструктури.

Закони України про захист об'єктів критичної інфраструктури. Закони України «Про ринок електричної енергії», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про транспорт», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» Законодавство у сфері попередження терористичних актів щодо об'єктів критичної інфраструктури. Законодавство про попередження загроз для об'єктів критичної інфраструктури. Законодавство про суб'єкти захисту об'єктів критичної інфраструктури. Нормативні акти органів місцевої влади щодо об'єктів критичної інфраструктури. Відомчі інструкції щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури

[Література 1-8,11,13,14, 45- 50,52,56,58,61-63]

Тема 3 Аналіз загроз для об'єктів критичної інфраструктури

Поняття аналізу загроз для об'єктів критичної інфраструктури. Види аналізів та результати, які отримуються внаслідок аналізів. Втілення в життя результатів аналізу. Види загроз для об'єктів критичної інфраструктури. Зовнішні загрози. Внутрішні загрози. Комбіновані загрози. Реальні загрози. Уявні загрози. Внутрішньодержавні загрози. Міжнародні загрози. Кримінальні загрози. Майнові загрози. Повні загрози. Часткові загрози. Безпосередні загрози. Відкладені загрози. Загрози окремим елементам об'єктів критичної інфраструктури. Економічні загрози. Кримінальні загрози. Фізичні загрози. Інформаційні загрози

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

Тема 4 Загальні засади формування системи захисту об'єктів критичної інфраструктури

Поняття системи захисту об'єктів критичної інфраструктури. Фінансування захисту об'єктів критичної інфраструктури з державного бюджету. Фінансування захисту з місцевих бюджетів. Фінансування з боку спонсорів та громадських організацій. Фізичний захист об'єктів критичної

інфраструктури. Інформаційний захист об'єктів критичної інфраструктури. Захист об'єктів критичної інфраструктури за допомогою служб безпеки. Завдання служб безпеки у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури. Види захисту різних об'єктів критичної інфраструктури. Планування систем захисту об'єктів критичної інфраструктури. Види планів щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури. Нормативні документи у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури.

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

Змістовий модуль 2. Система суб'єктів захисту об'єктів критичної інфраструктури

Тема 5 Формування та реалізація державного захисту об'єктів критичної інфраструктури

Поняття державного захисту об'єктів критичної інфраструктури. Необхідність державного захисту об'єктів критичної інфраструктури. Система об'єктів критичної інфраструктури, які підлягають обов'язковому державному захисту. Реалізація державного захисту об'єктів критичної інфраструктури. Суб'єкти, які здійснюють державний захист об'єктів критичної інфраструктури. Нормативна база державного захисту об'єктів критичної інфраструктури. Система державного захисту об'єктів критичної інфраструктури. Взаємодія державних органів, які здійснюють захист об'єктів критичної інфраструктури з приватними фірмами та організаціями. Міжнародне співробітництво у сфері державного захисту об'єктів критичної інфраструктури. Вплив пошкоджень об'єктів критичної інфраструктури на стан справ у державі в цілому.

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

Тема 6 .Запобігання посягань на об'єкти критичної інфраструктури

Види посягань на об'єкти критичної інфраструктури. Класифікація посягань на об'єкти критичної інфраструктури. Навмисні дії щодо пошкодження об'єктів критичної інфраструктури. Ненавмисні дії у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури. Запобігання і протидія посяганням на об'єкти критичної інфраструктури. Види запобігання і протидії. Оперативна розробка у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури та її роль. Взаємодія з громадськістю у сфері запобігання і протидії посяганням на об'єкти критичної інфраструктури. Аналіз структури посягань на об'єкти критичної інфраструктури та його використання. Фізичні загрози для об'єктів критичної інфраструктури та їх усунення. Інформаційні загрози щодо об'єктів

критичної інфраструктури та їх ліквідація. Розроблення планів захисту об'єктів критичної інфраструктури та їх виконання.

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

Тема 7. Об'єкти критичної інфраструктури у сфері енергетики та суб'єкти їх охорони

Система суб'єктів захисту об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Поняття об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Види об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Об'єкти паливного комплексу та їх охорона. Об'єкти електроенергетики та їх охорона. Небезпечність посягань на систему об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Залежність всіх сфер життєдіяльності від об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Нормативні акти щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Мета посягань стосовно об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Терористичні акти стосовно об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики та їх небезпека. Попередження посягань стосовно об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Розроблення планів захисту об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики.

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

Тема 8.Система об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я і забезпечення їх охорони

Поняття об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я. Значення охорони об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я. Види об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я. Види посягань на систему об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я. Структура об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я . Медичні об'єкти критичної інфраструктури. Водні об'єкти критичної інфраструктури. Об'єкти харчування критичної інфраструктури. Культурні об'єкти критичної інфраструктури. Правоохоронна діяльність у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я. Попередження посягань на об'єкти критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я. Об'єкти критичної інфраструктури і екологічні проблеми. Взаємодія у сфері охорони об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я між правоохоронними органами та громадськістю. Планування захисту об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я

[Література 1-8,11,13- 17,54- 59]

Тема 9. Об'єкти критичної інфраструктури у сфері транспорту і зв'язку та суб'єкти, які забезпечують їх охорону

Поняття об'єктів критичної інфраструктури у сфері транспорту. Система об'єктів критичної інфраструктури у сфері транспорту. Об'єкти критичної інфраструктури в авіаційному транспорті. Система об'єктів критичної інфраструктури у залізничному транспорті. Об'єкти критичної інфраструктури у міському електротранспорті. Система об'єктів критичної інфраструктури у трубопровідному транспорті. Об'єкти критичної інфраструктури у сфері зв'язку. Попередження правопорушень стосовно об'єктів критичної інфраструктури у сфері транспорту та зв'язку. Система суб'єктів, які можуть вчиняти правопорушення стосовно об'єктів критичної інфраструктури у сфері транспорту та зв'язку. Наслідки пошкодження об'єктів критичної інфраструктури у сфері транспорту. Наслідки пошкодження об'єктів критичної інфраструктури у сфері зв'язку.

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

Тема 10. Інформаційні технології та телекомунікації як об'єкти критичної інфраструктури та їх охорона спеціальними суб'єктами

Поняття інформаційних технологій як об'єктів критичної інфраструктури. Телекомунікації та їх значення в системі об'єктів критичної інфраструктури. Загрози для об'єктів критичної інфраструктури у сфері телекомунікації. Попередження правопорушень проти об'єктів критичної інфраструктури у сфері телекомунікації. Охорона об'єктів критичної інфраструктури у сфері телекомунікації. Вплив об'єктів критичної інфраструктури на діяльність державних органів. Виникнення нових форм і методів впливу на систему об'єктів критичної інфраструктури у сфері інформаційних технологій та у сфері телекомунікації. Відповідальність за посягання на систему об'єктів критичної інфраструктури у сфері телекомунікації за національним законодавством

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

Тема 11. Проблеми охорони об'єктів критичної інфраструктури та напрями їх вирішення

Зарубіжний досвід охорони об'єктів критичної інфраструктури. Проблеми законодавчого забезпечення охорони об'єктів критичної інфраструктури Система відповідальності за порушення нормальної роботи об'єктів критичної інфраструктури та її застосування в Україні. Недоліки в кримінально-правовому забезпеченні щодо відповідальності за пошкодження та знищення об'єктів критичної інфраструктури. Проблеми визначення

об'єктів критичної інфраструктури у законодавстві. Система контролю за нормальною діяльністю об'єктів критичної інфраструктури. Напрями вдосконалення законодавства щодо відповідальності за знищення та пошкодження об'єктів критичної інфраструктури та інших об'єктів, які становлять національну цінність. Міжнародне законодавств стосовно забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури. Міжнародні договори України стосовно захисту об'єктів критичної інфраструктури

[Література 1-8,11,13- 17, 54- 59]

ВКАЗІВКИ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота студентів є складовою частиною навчального процесу. Оскільки кількість аудиторних годин складає тільки половину запланованих програмою, то окремі питання дисципліни виносять для самостійного вивчення студентами.

Зміст самостійної роботи студента над дисципліною «Взаємодія приватних детективів з правоохоронними органами та громадськістю» визначається навчальною програмою та методичними вказівками до самостійної роботи з предмета «Суб'єкти захисту об'єктів критичної інфраструктури».

Дані методичні вказівки містять не тільки перелік питань для самостійного опрацювання та вимоги до відповіді, також наводиться перелік рекомендованих нормативно – правових актів та додаткової літератури, що покликано полегшити роботу студентів при пошуку відповідей на поставлені питання.

Студентам у нагоді стануть такі видання: «Офіційний вісник України», «Голос України», «Урядовий кур’єр», «Право України», «Підприємництво, господарство і право», газета «Юридичний вісник України» тощо.

Навчальний матеріал передбачений для засвоєння студентами під час самостійної роботи, виноситься на поточний та підсумковий контроль поряд з іншим навчальним матеріалом, який опрацьовується під час лекційних та семінарських занять.

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ З КУРСУ

Однією із складових успішного засвоєння курсу «Суб'єкти захисту об'єктів критичної інфраструктури», а також обов’язковою передумовою допуску до заліку є виконання контрольної роботи. Виконання контрольної роботи передбачає висвітлення трьох питань, які вказані у відповідному варіанті.

Перше питання передбачає висвітлення однієї з теоретичних проблем юриспруденції і виконується на ґрунті вивчення студентом навчальної літератури з курсу теорії держави і права або основ держави і права.

Відповідь на це питання спрямована на засвоєння студентами найважливіших правових категорій.

Друге питання спрямоване на вивчення студентами основоположних нормативно-правових актів України, формування знань законодавства. Для відповіді на це питання треба опрацювати відповідний нормативно-правовий акт, зрозуміти його структуру, ознайомитися з його змістом, виявити його сутність і значення.

Третє питання передбачає висвітлення однієї з проблем галузевої юриспруденції і виконується на ґрунті вивчення студентом навчальної літератури і нормативно-правових актів. Відповідь на це питання спрямована на засвоєння студентами найважливіших знань щодо окремих галузей права України і чинного законодавства.

Рекомендовані для вивчення нормативно-правові акти і література вказані в кожному варіанті контрольної роботи після питань. Після висвітлення питань контрольної роботи студент обов’язково повинен вказати використані нормативні акти і літературу.

Обсяг роботи – 20-24 сторінки друкованого тексту. Запис номера варіанту і поставлених питань є обов’язковим, як і перелік використаних нормативно-правових актів і літератури. Робота виконується українською мовою. Виконувати контрольну роботу слід після ретельного вивчення теоретичного матеріалу і рекомендованих нормативно-правових актів, адже без цього неможливо дати обґрунтовані відповіді на поставлені питання.

Виконана контрольна робота повинна надійти на перевірку не пізніше ніж за 2 тижні до терміну складання екзамену. Оцінюється робота за двохбальною системою: «зарахована» або «не зарахована». Якщо робота не зарахована, то вона повертається студенту з вимогою допрацювати її або виконати знов.

Теми контрольних робіт

1. Поняття аналізу загроз для об'єктів критичної інфраструктури.
2. Види аналізів та результати, які отримуються внаслідок аналізів. Втілення в життя результатів аналізу.
3. Види загроз для об'єктів критичної інфраструктури.
4. Зовнішні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
5. Внутрішні загрози для об'єктів критичної інфраструктури .
6. Комбіновані загрози для об'єктів критичної інфраструктури .
7. Реальні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
8. Уявні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
9. Внутрішньодержавні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
10. Міжнародні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
11. Кримінальні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
12. Майнові загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
13. Повні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
14. Часткові загрози для об'єктів критичної інфраструктури .

15. Безпосередні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
16. Відкладені загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
17. Загрози окремим елементам об'єктів критичної інфраструктури.
18. Економічні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
19. Фізичні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
20. Інформаційні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
21. Поняття систем захисту об'єктів критичної інфраструктури.
22. Фінансування захисту об'єктів критичної інфраструктури з державного бюджету.
23. Фінансування захисту з місцевих бюджетів.
24. Фінансування з боку спонсорів та громадських організацій.
25. Фізичний захист об'єктів критичної інфраструктури.
26. Інформаційний захист об'єктів критичної інфраструктури.
27. Захист об'єктів критичної інфраструктури за допомогою служб безпеки.
28. Завдання служб безпеки у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ ТА ФОРМИ ОЦІНЮВАННЯ

Контрольні заходи включають у себе поточний та підсумковий контроль.

Поточний контроль.

До форм поточного контролю належить оцінювання:

- рівня знань під час практичних занять;
- якості виконання індивідуальної та самостійної роботи.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять і має за мету перевірку засвоєння знань, умінь і навичок слухачем з навчальної дисципліни.

У ході поточного контролю проводиться систематичний вимір приросту знань, їх корекція. Результати поточного контролю заносяться викладачем до журналів обліку роботи академічної групи за національної системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Оцінки за самостійну та індивідуальну роботи виставляються в журнали обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»). Результати цієї роботи враховуються під час виставлення підсумкових оцінок.

При розрахунку успішності здобувачів вищої освіти в Університеті враховуються такі види робіт: навчальні заняття (практичні); самостійна та індивідуальна роботи (виконання домашніх завдань, ведення конспектів першоджерел та робочих зошитів, підготовка рефератів, наукових робіт, публікацій, виступи на наукових конференціях, семінарах та інше); контрольні роботи (виконання контрольних робіт у вигляді, передбаченому в

робочій програмі навчальної дисципліни). Вони оцінюються за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Результат навчальних занять за семестр розраховується як середньоарифметичне значення з усіх виставлених оцінок під час навчальних занять протягом семестру та виставляється викладачем в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою.

Результат самостійної роботи за семестр розраховується як середньоарифметичне значення з усіх виставлених оцінок з самостійної роботи, отриманих протягом семестру та виставляється викладачем в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою.

Слухач, який отримав оцінку «незадовільно» за навчальні заняття або самостійну роботу, зобов'язаний перескласти її.

Загальна кількість балів (оцінка), отримана здобувачем за семестр перед підсумковим контролем, розраховується як середньоарифметичне значення з оцінок за навчальні заняття та самостійну роботу, та для переводу до 100-бальної системи помножується на коефіцієнт **10**.

Загальна кількість балів (перед підсумковим контролем) **=((** ***Результат навчальних занять за семестр*** **+** ***Результат самостійної роботи за семестр*** **) / 2) *10**

Підсумковий контроль.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному ступені вищої освіти або на окремих його завершених етапах.

Для обліку результатів підсумкового контролю використовується поточно-накопичувальна інформація, яка реєструються в журналах обліку роботи академічної групи. Результати підсумкового контролю з дисциплін відображуються у відомостях обліку успішності, навчальних картках слухачів, залікових книжках. ***Присутність слухачів на проведенні підсумкового контролю (екзамену) обов'язкова.*** Якщо слухач не з'явився на підсумковий контроль (екзамен), то науково-педагогічний працівник ставить у відомість обліку успішності відмітку «не з'явився».

Підсумковий контроль (екзамен) оцінюється за національною шкалою. Для переводу результатів, набраних на підсумковому контролі (екзамені), з національної системи оцінювання в 100-бальну вводиться коефіцієнт **10**, таким чином максимальна кількість балів на підсумковому контролі (екзамені), які використовуються при розрахунку успішності слухачів, становить - **50**

Підсумкові бали з навчальної дисципліни визначаються як сума балів, отриманих здобувачем протягом семестру та балів, набраних на підсумковому контролі (екзамені).

Підсумкові бали **=** ***Загальна кількість балів*** **+** ***Кількість балів за***

навчальної дисципліни	***(перед підсумковим контролем)***	***підсумковим контролем***

Слухач, який під час складання підсумкового контролю отримав оцінку «незадовільно», складає підсумковий контроль (екзамен) повторно. Повторне складання підсумкового контролю (екзамену) допускається не більше двох разів з кожної навчальної дисципліни, у тому числі один раз – викладачеві, а другий – комісії, що створюється навчально-науковими інститутами (факультетами). Незадовільні оцінки виставляються тільки в відомостях обліку успішності. Слухачам, які отримали не більше як дві незадовільні оцінки (нижче ніж 60 балів) з навчальної дисципліни, можуть бути встановлені різні строки ліквідації академічної заборгованості, але не пізніше як за день до фактичного початку навчальних занять у наступному семестрі. Слухачі, які не ліквідували академічну заборгованість у встановлений термін, відраховуються з Університету. Особи, які одержали більше двох незадовільних оцінок (нижче ніж 60 балів) за підсумковими результатами вивчення навчальних дисциплін з урахуванням підсумкового контролю, відраховуються з Університету.

Критерії оцінювання результатів роботи здобувачів вищої освіти під час поточного контролю (робота на практичних заняттях, виконання самостійних навчальних та індивідуальних творчих завдань) та підсумкового контролю здійснюються відповідно до нижченаведеної таблиці.

Робота під час навчальних занять	**Самостійна та індивідуальна робота**	**Підсумковий контроль**
Отримати не менше 4 позитивних оцінок	Підготувати конспект за темою самостійної роботи, вирішити практичне завдання тощо.	Отримати за підсумковий контроль не менше 30 балів

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	**Оцінка за національною шкалою**	**Оцінка за шкалою ECTS**	
		Оцінка	**Пояснення**
90 – 100	Відмінно (“зараховано”)	A	**„Відмінно”** – теоретичний зміст курсу освоєний **цілком,** необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані, **всі** навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, **виконані** в повному обсязі, відмінна робота без помилок або з однією незначною помилкою.

82 – 89	Добре (“зараховано”)	B	**„Дуже добре”** – теоретичний зміст курсу освоєний **цілком**, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом **в основному** сформовані, **всі** навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, **виконані**, якість виконання **більшості** з них оцінено числом балів, близьким до **максимального,** робота з двома-трьома незначними помилками.
75 – 81		C	**„Добре”** – теоретичний зміст курсу освоєний **цілком**, практичні навички роботи з освоєним матеріалом **в основному** сформовані, **всі** навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, **виконані**, якість виконання **жодного** з них **не оцінено мінімальним** числом балів, деякі види завдань виконані **з помилками,** робота з декількома незначними помилками або з однією–двома значними помилками.
68 –74	Задовільно (“зараховано”)	D	**„Задовільно”** – теоретичний зміст курсу освоєний **неповністю**, але **прогалини не носять істотного** характеру, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом **в основному** сформовані, **більшість** передбачених програмою навчання навчальних завдань **виконано, деякі** з виконаних завдань містять **помилки,** робота з трьома значними помилками.
60 – 67		E	**„Достатньо”** – теоретичний зміст курсу освоєний **частково, деякі** практичні навички роботи **не сформовані, частина** передбачених програмою навчання навчальних завдань **не виконана,** або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до **мінімального**, робота, що задовольняє мінімуму критеріїв оцінки.
35–59	Незадовільно („не зараховано”)	F X	**„Умовно незадовільно”** – теоретичний зміст курсу освоєний **частково**, необхідні практичні навички роботи **не сформовані, більшість** передбачених програм навчання, навчальних завдань **не виконано**, або якість їхнього виконання оцінено числом балів, близьким до **мінімального**; при **додатковій самостійній** роботі над матеріалом курсу **можливе підвищення якості** виконання навчальних завдань (**з можливістю повторного складання**), робота, що потребує доробки
1–34		F	**„Безумовно незадовільно”** – теоретичний зміст курсу **не освоєно**, необхідні практичні навички роботи **не сформовані, всі виконані** навчальні завдання містять грубі **помилки, додаткова самостійна** робота над матеріалом курсу **не приведе** до значимого **підвищення якості** виконання навчальних завдань, робота, що потребує повної переробки

Питання для самоконтролю

1. Поняття об'єктів критичної інфраструктури
2. Підприємства та установи які відносяться до об'єктів критичної інфраструктури .
3. Значення об'єктів критичної інфраструктури що є стратегічно важливими для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення.
4. Виведення з ладу або руйнування об'єктів критичної інфраструктури.
5. Вплив руйнування об'єктів критичної інфраструктури на національну безпеку і оборону, природне середовище.
6. Формування системи захисту об'єктів критичної інфраструктури
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 р. № 306
8. Постанова Кабінету Міністрів України від від 23 серпня 2016 р. № 563.
9. Нормативні документи, які визначають небезпечні виробництва та способи захисту населення від шкідливого впливу таких об'єктів.
10. Законодавство у сфері попередження терористичних актів щодо об'єктів критичної інфраструктури.
11. Законодавство про попередження загроз для об'єктів критичної інфраструктури
12. Поняття аналізу загроз для об'єктів критичної інфраструктури.
13. Види аналізів та результати, які отримуються внаслідок аналізів. Втілення в життя результатів аналізу.
14. Види загроз для об'єктів критичної інфраструктури.
15. Зовнішні загрози для об'єктів критичної інфраструктури.
16. Внутрішні загрози.
17. Комбіновані загрози.
18. Реальні загрози.
19. Уявні загрози.
20. Внутрішньодержавні загрози.
21. Міжнародні загрози.
22. Кримінальні загрози.
23. Майнові загрози.
24. Повні загрози.
25. Часткові загрози.
26. Безпосередні загрози.
27. Відкладені загрози.
28. Загрози окремим елементам об'єктів критичної інфраструктури.
29. Економічні загрози.
30. Фізичні загрози.
31. Інформаційні загрози
32. Поняття систем захисту об'єктів критичної інфраструктури.

33. Фінансування захисту об'єктів критичної інфраструктури з державного бюджету.
34. Фінансування захисту з місцевих бюджетів.
35. Фінансування з боку спонсорів та громадських організацій.
36. Фізичний захист об'єктів критичної інфраструктури.
37. Інформаційний захист об'єктів критичної інфраструктури.
38. Захист об'єктів критичної інфраструктури за допомогою служб безпеки.
39. Завдання служб безпеки у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури.
40. Види захисту різних об'єктів критичної інфраструктури.
41. Планування систем захисту об'єктів критичної інфраструктури.
42. Види планів щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури.
43. Нормативні документи у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури.
44. Поняття державного захисту об'єктів критичної інфраструктури.
45. Необхідність державного захисту об'єктів критичної інфраструктури.
46. Система об'єктів критичної інфраструктури, які підлягають обов'язковому державному захисту.
47. Реалізація державного захисту об'єктів критичної інфраструктури.
48. Суб'єкти, які здійснюють державний захист об'єктів критичної інфраструктури.
49. Нормативна база державного захисту об'єктів критичної інфраструктури.
50. Система державного захисту об'єктів критичної інфраструктури.
51. Взаємодія державних органів, які здійснюють захист об'єктів критичної інфраструктури з приватними фірмами та організаціями.
52. Міжнародне співробітництво у сфері державного захисту об'єктів критичної інфраструктури.
53. Вплив пошкоджень об'єктів критичної інфраструктури на стан справ у державі в цілому
54. Види посягань на об'єкти критичної інфраструктури.
55. Класифікація посягань на об'єкти критичної інфраструктури.
56. Навмисні дії щодо пошкодження об'єктів критичної інфраструктури.
57. Ненавмисні дії у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури.
58. Запобігання і протидія посяганням на об'єкти критичної інфраструктури.
59. Види запобігання і протидії.
60. Оперативна розробка у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури та її роль.
61. Взаємодія з громадськістю у сфері запобігання і протидії посяганням на об'єкти критичної інфраструктури.
62. Аналіз структури посягань на об'єкти критичної інфраструктури та його використання.
63. Фізичні загрози для об'єктів критичної інфраструктури та їх усунення.
64. Інформаційні загрози щодо об'єктів критичної інфраструктури та їх ліквідація.
65. Розроблення планів захисту об'єктів критичної інфраструктури та їх виконання.

66. Поняття об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики.
67. Види об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики. Об'єкти паливного комплексу та їх охорона.
68. Об'єкти електроенергетики та їх охорона.
69. Небезпечність посягань на систему об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики.
70. Залежність всіх сфер життєдіяльності від об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики.
71. Нормативні акти щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики.
72. Мета посягань стосовно об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики.
73. Терористичні акти стосовно об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики та їх небезпека.
74. Попередження посягань стосовно об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики.
75. Розроблення планів захисту об'єктів критичної інфраструктури у сфері енергетики.
76. Поняття об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я.
77. Значення охорони об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я.
78. Види об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я.
79. Види посягань на систему об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я.
80. Структура об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я . Медичні об'єкти критичної інфраструктури.
81. Водні об'єкти критичної інфраструктури. Об'єкти харчування критичної інфраструктури.
82. Культурні об'єкти критичної інфраструктури.
83. Правоохоронна діяльність у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я.
84. Попередження посягань на об'єкти критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я.
85. Об'єкти критичної інфраструктури і екологічні проблеми.
86. Взаємодія у сфері охорони об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я між правоохоронними органами та громадськістю.
87. Планування захисту об'єктів критичної інфраструктури в галузі охорони здоров'я
88. Поняття об'єктів критичної інфраструктури у сфері транспорту.
89. Система об'єктів критичної інфраструктури у сфері транспорту.
90. Об'єкти критичної інфраструктури в авіаційному транспорті.

Список літератури
Основна

1. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIIIВідомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 27-28, ст.312)
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури»Указ Президента України від 16.01.2017 №8/2017 Електронний ресурс Режим доступу http://www.president.gov.ua/documents/82017-21058
3. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 р. № 306
4. Порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об’єктів критичної інфраструктури держави Постанова Кабінету Міністрів України від від 23 серпня 2016 р. № 563.
5. Бірюков Д. С.Захист критичної інфраструктури: пробле-ми та перспективи впровадження в Україні / Д. С. Бірюков, С. І. Кондратов. – К. : НІСД, 2012.
6. Поняття про критичну інфраструктуру Електронний ресурс Режим доступу **http://mailswm.com/2012/10/ponyattya-pro-kritichnu-infrastrukturu.html**
7. Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР "Про основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки" // Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. — Чернівці: Зелена Буковина, 1999. — Т. 4.
8. 2. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 "Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля" // Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. — Чернівці: Зелена Буковина, 1999. — Т. 6.
9. 3. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1998 р. № 1099 "Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій" // Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. — Чернівці: Зелена Буковина, 1999. — Т. 6.
10. 4. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2000 р. № 1556 "Про заходи щодо поліпшення стану гігієни довкілля на 2000-2005 роки".
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2000 р. № 1612 "Про затвердження Плану взаємодії органів управління і сил, які залучаються до реагування на надзвичайні ситуації державного рівня на водних об'єктах".
12. Екологія і закон // Екологічне законодавство України: У 2 т. / За ред. В. І. Андрейцева. — К.: Юрінком Інтер, 1997.
13. Законодавство України "Про охорону праці" // Зб. норматив. док. — К.: Поліграфкнига, 1995. — Т. 1, 2.

14. Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. — Чернівці: Зелена Буковина, 1997-2000. —Т. 1-6.
15. Алкоголь і наркотики в Україні: 2000 рік / За ред. А. М. Вієвського. — К.: Наук.-метод. та клініко-реабілітац. центр з проблем хімічних залежностей МОЗ України.
16. Безпека життєдіяльності / За ред. Я. І. Бедрія. — Львів, 2000.
17. Білявський Г. О., Падун М. М., Фурдуй Р. С. Основи загальної екології. — К.: Либідь, 1995.
18. Будыко М. И. Глобальная экология. — М.: Мысль, 1977.
19. Величковский Б. Т., Кирпичев В. И., Суравегина И. Т. Здоровье человека и окружающая среда. — М.: Новая шк., 1997.
20. Волович В. Г. Человек в экстремальных условиях природной среды. — М.: Мысль, 1983.
21. Гігієна праці / А. М. Шевченко, О. П. Яворовський, Г. О. Гончарук та ін. — К.: Інфотекс, 2000.
22. Дозы. Эффекты. Риск. — М.: Мир, 1988.225 с.
23. Єлісєєв А. Г. Охорона праці. — К., 1995.
24. Каспаров А. А. Гигиена труда и промышленная санитария. — М.: Медицина, 1981.
25. Кириллов В. Ф., Книжников В. А., Коренков И. П. Радиационная гигиена. — М.: Медицина, 1988.
26. Корсак К. В., Плахотнік О. В. Основи екології. — 2-ге вид. — К.:МАУП, 2000.
27. Лапін В. М. Безпека життєдіяльності людини. — К.: Знання; Л.: Видво ЛБК НБУ, 1999.
28. Малишко М. І. Основи екологічного права України. — К.: МАУП,1998.
29. 23. Моисеев Н. Н. Еще раз о проблеме коэволюции // Экология и жизнь. — 1998. — № 2.
30. Моисеев Н. Н. На пути к нравственному императиву // Экология и жизнь. — 1977. — № 4; 1998. — № 1.
31. Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97). — К., 1998.
32. Окружающая среда (споры о будущем) / А. М. Рябчиков, И. И. Альтшулер, С. П. Горшков и др. — М.: Мысль, 1983.
33. Основы сельскохозяйственной радиологии / Б. С. Пристер, Н. А. Лощилов, О. Ф. Немец, В. А. Поярков. — К.: Урожай, 1991.
34. Пістун І. П. Безпека життєдіяльності. — Суми: Університет. книга, 1999.
35. Проблеми пожежної безпеки в Україні // Матер. Голов. управління пожежної безпеки МВС України. — К., 2000.
36. Проблеми техноприродних аварій і катастроф у зв'язку з розвитком небезпечних геологічних процесів // Матер. наук.-техн. конф. — К., 1997.
37. Программа действий. Встреча на высшем уровне "Планета Земля". Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении // Центр "За наше общее будущее" / Сост. Майкл Китинг. — 1993.

38. Рамад Ф. Прикладная экология. Воздействие человека на биосферу. — Л.: Гидрометеоиздат, 1981.
39. Рудько Г. І., Кошіль М. Б., Бондаренко М. Д. Регіональний, спеціальний та локальний режими небезпечних геологічних процесів як основа зниження потенційного ризику техноприродних аварій і катастроф. — К., 1997.
40. 34. Смит Р. Л. Наш дом — планета Земля. — М.: Мысль, 1982.
41. 35. Солтовський О. І. Основи соціальної екології. — К.: МАУП, 1997.
42. 36. Ткачук В. Г., Хапко В. Е. Медико-социальные основы здоровья. —К.: МАУП, 1999.
43. Хижняк М. І., Нагорна А. М. Здоров'я людини та екологія. — К.: Здоров'я, 1995. 226

Додаткова

44. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Інтегрований. курс. безпеки. життєдіяльності. (теоретичні. осно-ви): Навч. посіб.. — Кам’янець-Подільський:. Буйницький. О.А., 2009..—.200.с.
45. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Безпека. життєдіяльності. та. охорона. праці. (Практичний. курс): Навчальний. посібник.. —. Кам’янець-Подільський:. «Думка», 2010..—.152.с.
46. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Недокіс В.А. Концеп-туальні.засади.побудови.і.вивчення.курсу.безпеки.життєдіяльнос-ті.в.12-річній.середній.школі..—.36.наук..праць..Серія.педагогіч-на..—.Вип..6..—.Кам’янець-Подільський:.К-ПДПУ:.Інформ.-вид. відділ,.2000.
47. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П. Прак-тикуми. з. безпеки. життєдіяльності. в. особистісно. орієнтованій основі.системі.підготовки.вчителя:.Навчально-метод..посібник..—Кам’янець-Подільський:.ПП.Буйницький.О.А.,.2006..—.140.с.
48. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П. Практикум з. безпеки. життєдіяльності. та. охорони. праці:. Навчально-метод. посібник..—.Кам’янець-Подільський:. ВОП.Сисин. О.В.,. 2007.. — 140.с.
49. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Безпека.життєдіяльності.(теоретичні.основи): Навчальний посіб-ник..–Кам’янець-Подільський:.Буйницький.О.А.,.2008..—.108.с.
50. Безпека. життєдіяльності.. Лабораторно-практичні. заняття: Навч.. посібник. для. студентів. вищих. педагогічних. навчальних закладів./За.ред..С.П.Величка..—.Кіровоград:.КДПУ.ім..В.Винни-ченка,.2004..—.140.с.
51. Безпека праці: ергономічні та естетичні основи: Навчальний посібник /С. Апостолюк, .В.С. Джигирей. А.В. Апостолюк таін. — К.: Знання, 2006. — 215 с.
52. Васильчук М.В., Медвідь М.В., Сачков Л.С Збірник нормативних документів з безпеки життєдіяльності. — К.: Фенікс, 2000. — 896 с.

53. Волинко О. Вимірювання характеристик природного гам-ма-фону. Робота фізичного практикуму // Фізика та астрономія в школі. — 2005. — № 4.
54. Джигерей В.С. та ін. Безпека життєдіяльності. Практичні заняття — Львів: Афіша, 2000. — 251 с.
55. Желібо Є.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / За ред. Є.П. Желібо. 4-е вид. — К.: Каравела, 2005. — 344 с.
56. Жидецький В.Ц., Джигирей В.С., Мельников О.В.. Основи охорони праці. — Львів: Афіша, 2000. — 350 с.
57. Заплатинський В.М. Безпека життєдіяльності (опорний конспект лекцій). — К.: КДТЕУ, 1999. — 208 с.
58. Зацарний В.В., Пантелеймонов А.Е. безопасность студен-тов на практике. — К.: Вища школа, 1989.
59. Іваськевич І.О. Ергономіка: Навчальний посібник. — Тернопіль: Економічна думка, 2002. — 168 с.
60. Катренко Л.А., Пістун І.П. Охорона праці в галузі осві-ти. — Суми: «Університетська книга», 2001. — 339 с.
61. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини». — «ОсвітаУкраїни», № 50, 12.12.97.
62. Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини: Навч. посібн. Львів: ЛБК; Київ: Знання, 1999. — С. 3-38.
63. Мендерецький В.В. Фізичні принципи вивчення радіаційноїбезпекившколі. .Зб. наукпраць. Серіяпедагогічна. — Вип. 8. — Кам'янець-Подільський: К-ПДПУ: Інформ.-видавн. відділ, 2002.
64. Мендерецький В.В., Панчук О.П. Лабораторно-практичні заняття з безпеки життєдіяльності (охорона праці, цивільна обо-рона): Навч. посіб. — Кам'янець-Подільський: ПП АСТК, 2005. — 138 с.
65. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону праці». — К.: «Основа», 1996.
66. Пилипишин С.М., Переймибіда С.М. Охорона праці в на-вчально-виховнихзакладах. Методичнірекомендації. — Тернопіль СМТ «Астон»,1999. — 164 с.
67. Пістун І.П.. Практикум. з. безпеки. життєдіяльності.. —. Львів,.2000..— .112.с.
68. Плахтій П.Д., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Баран Г.М., Олійник О.І. та ін. Безпека.життєдіяльності.у.надзвичайних.ситуаціях:.Навч..посіб..для.підготовки.майбутнього.учителя..—.Кам.-Под.,.2006..—.144.с.
69. Плахтій П.Д., Мендерецький В.В., та ін. Безпека.життєдіяльності:.Навч..Посіб..—.Кам'янець-Подільський:.«Медобори»,. 2003..—.304.с.
70. Плахтій П.Д., Савчук А.М., Підгорний В.К., Бурдейний І.М. Безпека.життєдіяльності.в.запитаннях.і.відповідях:.Навч..посібник. /.За.ред..П.Д..Плахтія..—.Кам'янець-Подільський:.ПП.Мошак.М.І.,. 2005..—.255.с.

71. ПулякО.В..Вивчення.питань.ергономіки.на лабораторно-практичних.заняттях.з.безпеки.життєдіяльності.//.Наукові.запис-ки..—.Випуск.66..—.Серія:.Педагогічні.науки..—.Кіровоград:.РВК. КДПУ.ім..В..Винниченка..—.2006..—.Ч..2..—.С..53–59.
72. Типова.програма.нормативної.дисципліни.«Безпека.жит-тєдіяльності».для.студентів.вищих.навчальних.закладів.освітніх. рівнів.«неповна.вища.освіта».та.«базова.вища.освіта».всіх.спеці-альностей./.Укл..В.М..Заплатинський,.В.В..Мухін,.М.І..Стеблюк. та.ін..—.К.,.2002..—.18.с.
73. Типове.положення.про.навчання,.інструктаж.і.перевірку. знань.працівників.з.питань.охорони.праці..Законодавство.України. про.охорону.праці..Т..1..—.К.:.«Основа»,.1995.
74. Царенко І.Л., Величко С.П. Лабораторний.практикум.з.основ. безпеки.життєдіяльності.у.середній.школі.//.Наук..зап..—.Вип..60..—. Серія:. Пед.. науки.. —. Кіровоград:. КДПУ. ім.. В.. Винниченка.. —. 2005..—.Ч..2..—.С..145–152.
75. Ярошевська В.М. Безпека.життєдіяльності:.Підручник..—. К.:.ВД.«Професіонал»,.2004..—.560.с.
76. Ярошевська В.М. та ін..Словник.термінів.і.понять.з.безпе-ки.життєдіяльності..—.К.:.НМЦ,.2004..—.255.с.